

Norske stereotyper

Hege Høivik Bye

Førsteamanuensis, Institutt for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen.

Hege.Bye@uib.no

Ikke alle regnes som en del av et større «vi» når nordmenn rangerer sosiale grupperes stereotypiske trekk.

HVILKE GRUPPER i det norske samfunnet beundrer og liker folk flest? Hvem misliker vi, samtidig som vi ser på dem med en blanding av respekt og misunnelse? Hvem anerkjenner vi som søte og snille, men ville aldri tilbudt en lederstilling? Og hvem befinner seg på utsiden; foraktet og nedvurdert? Susan Fiske og kolleger lanserte i 2002 en ny modell for å forstå innholdet i stereotyper av grupper i samfunnet («The Stereotype Content Model»; Fiske, Cuddy, Glick, & Xu, 2002). I motsetning til forskning på *hvordan* mennesker skaper, anvender og endrer stereotyper, beskriver denne modellen *hva* det er vi tenker om *hvem* – og *hvorfor*. Flere forskere fremmer modellen som et universelt rammeverk for å forstå stereotypiinnhold. Sammen med psykologistudentene Henrik Herrebrøden, Gunnhild Hjetland, Guro Røyset og Linda Westby har jeg testet denne modellen i Norge. Vår studie gir et innblikk i det norske landskapet av stereotyper og fordommer, i tillegg til at den utforsker modellens gyldighet i en norsk kontekst (Bye, Herrebrøden, Hjetland, Røyset, & Westby, 2014).

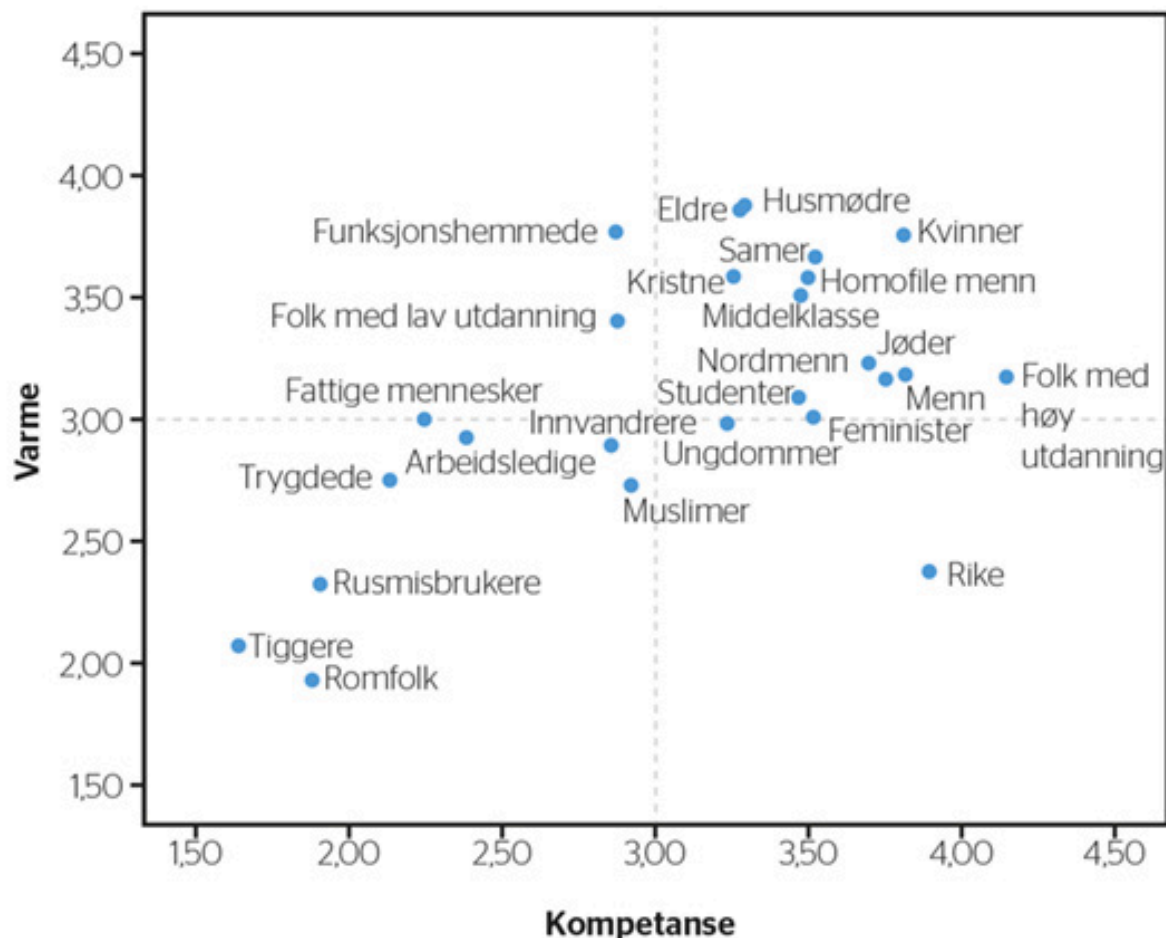
«Stereotype Content»-modellen

Stereotyper er samfunnets delte forestillinger om ulike sosiale grupperes kjennetegn, ifølge Fiske og kollegers modell. Forestillingene representerer primært dominante grupperes perspektiver, men deles av mange grupper. I Norge vil en dominant gruppe kunne være etniske nordmenn fra middelklassen. Modellen viser at folk oppfatter grupper med høy status som kompetente (dyktige, selvsikre), mens lavstatusgrupper stereotypisk oppfattes som inkompetente. Grupper som representerer en trussel; som inngår i en kamp om begrensede ressurser, eller som oppleves å utfordre etablerte verdier i samfunnet, vurderes som kalde (uvennlige, uærlige). Vennligsinnede ikke-konkurrenter, derimot, vurderes som varme (snille, ærlige). Et viktig aspekt ved modellen er at de to aksene *varme* og *kompetanse* krysser hverandre. Stereotyper er ikke bare ensidig positive eller negative, slik man kanskje tradisjonelt har tenkt. Mange grupper rammes av en ambivalent stereotypi; de sees som varme og inkompetente eller kalde og kompetente (se illustrasjon). Et annet viktig prinsipp i modellen er at stereotyper er nær knyttet til emosjonelle fordommer. Vi beundrer de varme/kompetente, misunner de kalde/inkompetente, synes synd på de varme/inkompetente og forakter de kalde/inkompetente.

Metode

I vår studie ønsket vi altså å finne ut hvilke stereotyper som knyttes til sosiale grupper i Norge. Undersøkelsen besto av tre deler. En pilotstudie ga oss svar på hvilke grupper folk deler det norske samfunnet inn i. Deltakerne fikk fritt liste opp sine egne forslag. Basert på svarene deres og tidligere forskning valgte vi ut 25 grupper: arbeidsledige, eldre mennesker, fattige mennesker, feminister, folk med høy utdanning, folk med lav utdanning, funksjonshemmede, homofile menn, husmødre, innvandrere, jøder, kristne, kvinner, menn, middelklassen, muslimer, nordmenn, rike mennesker, rom, rusmisbrukere, samer, studenter, tiggere, trygdede og ungdommer. Disse kategoriene dekker

blant annet ulikheter basert på kjønn, alder, sosioøkonomisk status, etnisitet og religiøs tilhørighet, og favner dermed en del av mangfoldet i det norske samfunnet.

GJENNOMSNIITT Tabellen viser den gjennomsnittlige vurderingen av varme og kompetanse for 25 sosiale grupper. Totalt inkluderte studien 244 deltakere. Hver deltaker vurderte et tilfeldig utvalg av gruppene, slik at hver gruppes skårer er basert på cirka 40 personers vurdering.

I den neste delen av undersøkelsen fikk et nytt utvalg gi sin vurdering av gruppene fra pilottesten. I tråd med definisjonen av stereotyper som delte forestillinger i et samfunn, ba vi deltakerne angi hvordan gruppene blir ansett av nordmenn flest. For hver gruppe skulle deltakerne tenke på hvordan gruppen blir ansett av folk i Norge generelt og angi i hvilken grad gruppen (slik folk flest ser det) er varm og kompetent. I den tredje og siste delen fokuserte vi spesifikt på stereotyper knyttet til ulike innvandringsgrupper. Nye deltakere ble bedt om å vurdere hvordan nordmenn flest ser på svenske, polske, somaliske, pakistanske og irakiske innvandrere. Vi valgte disse gruppene fordi de er blant de største innvandringsgruppene i Norge.

Fem «fordommer»

Som man ville forvente basert på «Stereotype Content»-modellen, spredte vurderingene av de ulike gruppene seg ut langs både varmeaksen og kompetanseaksen (se tabell på neste side). Litt forenklet kan vi si at stereotypene av de sosiale gruppene fordelte seg i fem kategorier.

De beundrede. Flere av gruppene ble sett på som enten kompetente og veldig varme (f.eks. kvinner, homofile menn og middelklassen) eller som kompetente og ganske varme (f.eks. nordmenn, menn, studenter og folk med høy utdanning). Samlet sett kan man tenke på disse gruppene som å representere de typiske inngruppene eller referansegruppene i Norge, altså grupper mange enten tilhører, sammenligner seg med eller ønsker å være en del av.

De mislikte, men respekterte. På tvers av land er det én sosial gruppe som konsekvent havner i kvadranten for misunnelige fordommer, nemlig rike mennesker. Også i våre data anerkjennes rike mennesker som kompetente, men vi liker dem ikke og vurderer dem som kalde.

De snille, men ikke så dyktige. Det var få grupper som klart havnet i kvadranten for medlidende fordommer; anerkjent som vennlige, men ikke respekterte som kompetente. Unntaket var funksjonshemmede og folk med lav utdanning. Begge disse gruppene kan sies å møte denne sjatteringen av fordommer.

De foraktede. Deltakernes svar viste at tre grupper stereotypisk ansees som kalde og inkompetente: rusmisbrukere, tiggere og rom. Dette gir et tydelig bilde av hvem som ikke regnes med i det større «vi-et». Også fattige, trygdede og arbeidsledige ble ansett som lite kompetente, men ble noe mer positivt vurdert på varme.

De i midten. Noen grupper ble rangert midt på både varmeaksen og kompetanseaksen. Dette gjaldt for eksempel innvandrere. Når vi i den siste delen av undersøkelsen ba deltakerne vurdere spesifikke innvandrergrupper, så vi at polske, pakistanske og irakiske innvandrere forble i denne midtposisjonen. Svenske og somaliske innvandrere fikk derimot diametralt motsatte plasseringer, og skilte seg dermed fra den generelle «innvandrer»-kategorien og de andre innvandrergruppene. Svenske innvandrere stereotyperes som nordmenn (altså som varme og kompetente), mens somaliske innvandrere deler den klart negative (lav varme, lav kompetanse) stereotypen til tiggere, rom og rusmisbrukere.

Hvorfor er dette viktig?

«Dette vet jeg, jo!» har du kanskje tenkt mens du leste de forrige avsnittene eller kikket på illustrasjonen av resultatene. Min erfaring er at de aller fleste med tilstrekkelig fartstid i det norske samfunnet intuitivt «vet» hvor nordmenn plasserer de ulike gruppene. Hvert semester får jeg psykologistudenter til å tegne gruppekartet – de bommer aldri! Men det at man kjenner seg igjen, betyr ikke at funnene er uinteressante. En ting er de teoretiske implikasjonene studien har som bidrag til den krysskulturelle valideringen av «Stereotype Content»-modellen (Cuddy et al., 2009; Durante et al., 2013). For fagutøvere er det kanskje enda mer interessant å benytte funnene som utgangspunkt for refleksjon over egne og andres sosiale posisjoner, slik «Ethiske prinsipper for nordiske psykologer» legger opp til. Vil ikke den typiske psykologen være norsk, kvinne, høyt utdannet, og medlem av middelklassen? Trygt plassert i det øvre høyre hjørnet av modellen? Hvordan er det å arbeide fra den posisjonen, med mennesker som vet at de i majoritetens øyne vurderes som uvennlige og uærlige snyltere, som dumme og ubrukelige? Det kan være verdt å spørre seg selv: Hvilke kulturelle stereotyper har jeg internalisert, og hvordan kan disse komme til uttrykk i møte med klienter?

«Stereotype Content»-modellen i Norge

- Inngrupper og referansegrupper (f.eks. kvinner, nordmenn, middelklassen, folk med høy utdanning) beundres som varme og kompetente
- Funksjonshemmede og folk med lav utdanning anerkjennes som vennlige, men blir ikke respektert som kompetente
- Rusmisbrukere, tiggere og rom anses som kalde og inkompetente

Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., Kwan, V. S. Y., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J. P., ... Ziegler, R. (2009). Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, 48, 1–33. doi: 10.1348/014466608 x 314935

Durante, F., Fiske, S. T., Kervyn, N., Cuddy, A. J. C., Akande, A., Adetoun, B. E., ... Storari, C. C. (2013). Nations' income inequality predicts ambivalence in stereotype content: How societies mind the gap. *British Journal of Social Psychology*, 55, 726–746. doi: 10.1111/bjso.12005

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878–902. doi: 10.1037//0022–3514.82.6.878